

МИРО ВУКСАНОВИЋ

МАЛА ИСТОРИЈА ПИСАЊА

1.

Било је овако. Београдска *Полиџика*, по својој доброј традицији која је нажалост угашена, редовно је објављивала кратке приче или расписивала конкурсе за такве радове. Тако је у пролеће 1975. објавила резултате југословенског конкурса на који је пристигло две и по хиљаде приповедака. У жирију су били познати српски писци и књижевни критичари. Радови су ишли под шифром, што и јесте најбољи начин да се избегну навијања и друге врсте пристрасности. Моја прича „Син” добила је трећу награду. У то време сам радио као сомборски млади професор књижевности, а исте године сам, у јесен, преузео послове управника Градске библиотеке. Кратка приповетка „Син” написана је у првом лицу, изворним говором мојег завичаја. Женски глас, на дирљив начин, саопштио је како се мајка мучи у тешким сеоским пословима (због којих је село и пропало, али о томе би требало опширније). Осим тога, она рађа кћери једну за другом, а њихов отац их не рачуна, јер је само син „дијете”. Када је жена родила сина, сама, њен муж је сишао с планине, узјахао коња и рекао јој да узме колевку, носи је и иде пред њим. Та сурова истина је била уверљиво написана и то је донело мој први књижевни успех. Зато је „Син” на почетку мојег књижевног посла, по срећном правилу – прво па мушко. Тако сам постао писац.

Мислим да сам тек тада савладао страх од своје књиге, од њеног настанка, што ми је (да опет кажем) била превише далека и нејасна жеља. У исти мах сам се окуражио и помислио да сам нашао кључ од златне браве. Ушао сам у исповедни начин казивања и осетио сигурност коју је подржавала истинитост. Ништа није било

дословно пренето, али у детаљима, различито сложеним, било је из доживљене стварности. Почео сам, део по део, да пишем прву књигу. Најпре сам у њеном наслову имао реч *урнебес*. Мислим да је тако и најављена целина уз понеки штампани одломак. Кретао сам да кажем како је Пеко Перков искусио свој живот, у планинском пределу, у суровим приликама, осакаћен на више начина. Потом је настао низ приповедака које имају истог наратора. Додао сам им увод са „личном картом” јунака, на почетку, а на крају велики урлик који стварају жестоке клетве, аутентичне и претворене у нарочиту поему у прози.

Књигу је узео новосадски издавач „Ћирпанов”. Тамо је био уредник Бошко Ивков. С њим сам уређивао сомборски часопис *Дометин*. Он ми је први рекао да сам написао *књигу*. Онда су, приликом састављања годишњег посла, рекли да моја књига иде у познату Едицију „Прва књига” Матице српске. То је са својим сарадницима одлучила тадашња уредница Јасна Мелвингер. Пре неколико година, уморна од живота, болесна, донела ми је своју рецензију, а негде имам тај текст. Онда су све књиге морале да имају рецензију и све је ишло по устаљеној процедури. Није могао ко хоће да штампа шта хоће.

Први српски независни издавач тада је био београдски архитекта Слободан Машић. Он је 1984. покренуо и Едицију „Нова”. Моја књига у тој едицији била је под бројем један, прва, под насловом *Немущини језик*. То су сићушне приче и есејићи о змијама. Када сам такву књигу саставио и добио, престао сам да сањам змије, али страх од змија није престао. По истом моделу, али са окупљеним пословицама уписаним на почетку већег броја прича о курјацима, објавио сам, три године касније, *Вучје ѿраџове*, на прагу веровања и дечачког искуства, испуњеног страхом. Те две књижице о мојим планинским зебњама повезују се с почетном књигом о којој сам почео па престао.

Сад ћу да се вратим. Јасна Мелвингер ми је у телефонском разговору, мирно и разложно, објаснила да књига у којој Пеко Перков говори и проклиње своју судбину не може да има у наслову реч *урнебес*, јер је то именица која означава весеље, галаму и смех (громовит). Сад ми се чини да знам зашто сам књизи дао наслов *Урнебес Пека Перкова*. То ћу укратко и да кажем. На нашој планини, западно од Глава Вуксановића где смо имали катуње, испаше и ливаде, дизало се високо двоглаво брдо, као највиша кота у том крају. Између две уске главице некад је била колиба ашанска у којој је летовала Петрова и Стојина фамилија. Од четири сина Периша је био најнемирније дете, непослушно и својеглаво, од каквих – кажу – расту одлични људи. Јесте и Периша такав био кад

је порастао, али то његова мајка у љутњи није могла да види, а јесте дозивала:

О гrome, гrome, што бијеш главице да не пасу људске овце,
што не бијеш Перишину главу?

По таквим и сличним питањима која су се могла далеко чути, по честим вардама и дозивањима, место њиховог летовања прозвано је – Урнебес. И остало до данас иако тамо одавно нико не издиже на катун. Из те породице је мени драги човек који је био по свему занимљива појава: речит, паметан, пун егзотичних речи, срећан и несрећан подједнако, све на посебан начин, изазован, оригиналан. Он је био неки далеки сродник Пека Перкова из моје прве књиге. Отуда су се стварни планински Урнебес и измишљено име нашли у наслову књиге чији сам наслов променио. Тако је под годином издања 1977, у Матици српској, у Едицији „Прва књига”, изашла моја прва књига *Клейва Пека Перкова*. Њено штампање је завршено 1978, у њој један лист недостаје, нико није дуго звао и случајно сам дознао да је тираж стигао из штампарије и да ћути на сигурном месту. То ми је казао професор, добри човек и потом мој пријатељ Мато Пижурица кад смо се упознали у некадашњем „Гурману”, у новосадској Његошевој улици. Разумео сам да ми је од гимназијског путовања и даље, до данас, суђено да ми Пижурице буду добротвори. Није праведно што о томе пишем овако, на малом простору, али се надам да ће бити још прилика. У првом сусрету ми је Пижурица рекао да је он уз књигу саставио речник мање познатих речи, да су то од њега из Матице тражили. Из Сомбора сам назвао и разговарао са помоћником секретара који се презивао Боаров и кога нисам никад видео. Изненадио се и ја сам одмах, поштом, добио примерак своје *Клейве*. Док сам отварао коверат, узимао малу латиничну књигу и читао своје име на њој, био сам и весео и узбуђен и уплашен истовремено. То је потрајало. И то је упамћено.

Једном су питали Бошка Петровића како се дознаје, ко је заслужан, издавач, критичар, уредник или неко други, како нека књига добија одредницу да је добра. Он је одговорио: „Прочује се!” Прочуло се да је *Клейва Пека Перкова* добра књига. Први је о њој говорио тадашњи књижевни критичар од угледа – Мирослав Егерић. Оду радости је објавио Момир Војводић. Нешто је кроз стиснуте зубе саставио још један Морачанин (београдски, „стиснут” и дан-дањи). Одмах је изашло друго издање, у Сомбору. Успех књиге је био леп. Било је важно да су њени делови раније штампани у часописима. Мало писмо подршке ми је послао Михаило Лалић.

Рекао је да су према првој књизи људи благонаклони, а да се њихов прави суд види кад изађе друга књига. Тако и јесте.

Да додам и ово. Нисам писао и објављивао песме. Састављао сам шалтиве стихове за читање пред познаницима, за засмевање, без икакве амбиције да постанем песник. Ја сам од оних писаца, ретких, који немају своју љубавну поезију. Могао бих да објасним зашто сам такав изузетак, али то ни мени није битно а камоли другима. Јесам објављивао, као што сам раније рекао, док сам био гимназијалац и студент, али то нису прави књижевни радови. Мислио сам да је непристојно да помишљам да ћу бити књижевник, јер је књига за мене била нешто као само за божјом вољом одабране. Јесам, двадесетак година после прве књиге, писао поеме и објавио књиге *Морачник* (као споменик речима који ствара женски глас, у четири дела) и *Тамоони* (као слагање ружних именица да би се могло именовати ратно време). Али, то нису стихови у основном смислу, то је прозно казивање у изломљеним редовима, у играма и укрштањима истих или сродних речи, то су писмене вежбе писца који је још увек тражио свој пут, несигуран и тада и док настаје ова реченица. У књижевном послу све је неизвесно и несигурно. Сумња је пријатељ књижевности. Мислим на сумњу ауторску, наравно. И да припитам зашто се поезија тражи само у стиховима и песмама у прози, зар нема поезије у прози. Моја поезија је тамо.

Поштено речено, нико није ни умео да ми каже како се пише књига. Зато сам се као „самоук” писац с првом књигом појавио кад ми је било 33 године. Показало се да никад није касно, али и да је све било и остало потпуно отворено. Како раније, тако и сада. Нема писца који може да зна колико ће коме, када и где, бити важан или занимљив. О томе не сањам. Не оптерећујем се. Можда се по мојем односу према дугом изласку прве књиге може видети да сам и данас остао чудно стидљив, да ћу пре нешто урадити за књиге других него за своје. Не волим људе који се себично отимају за себе. Једноставно, то ми није дато. Не жалим.

2.

Најпре ћу мало о локалном говору, о говору „малог планинског места”. О томе сам писао у предговору *Српском рјечнику* Вука Караџића. Из те књиге пред књигама новије српске књижевности узео сам све књижевне примере из оба издања, из 1818. и из 1852, распоредио речи као одреднице, све као што је радио Вук, и дао наслов *Српски рјечник или азбучни роман*, да покажем, и тако, да је књига много више од речника, да је то и српска енциклопедија, историја, географија, етнологија, све помало и мало више а

одједном. То издање је изашло у Антологијској едицији *Десет векова српске књижевности*, чији сам иницијатор и главни уредник, која 2019. има стотину објављених наслова. *Српски рјечник*, приређен као азбучни роман, штампан је 2012. године, после изласка Семољске трилогије. Одавде се одговор на Ваше питање може разводити на неколико страна, а да ми свака буде блиска.

Често је писано да у својим књигама користим крњојелски говор. Тако сам често и ја говорио. Неко каже да је то дурмиторски говор. Неко каже да је то дробњачки говор. Неко каже да је то ускочки говор. Неко каже да је то морачки говор. Крња Јела је морачко село у Ускоцима, близу Дробњака и Дурмитора. Зато су сви у праву. Отуда је, из суседног места, из Бара, лингвиста Милија Станић. Он је објавио *Ускочки речник*, у два тома, са педесетак хиљада речи. То је најбоље урађени српски дијалектолошки зборник. Станића сам познавао и ценио. Наклоност је била обострана. Хтео је да саставља речник мојих књига. Старост га је смела. Оно што је урадио дао сам у сигурне руке Мата Пижурице.

А Јован Вуковић, из Пиве, са Пишча, са западне стране Дурмитора, пред Други светски рат, објавио је досад најбоље урађену студију о говору једног краја, о дијалектима. Реч је о његовој књизи *Говор Пиве и Дробњака*. Да прецизирам: Пива, Дробњак и Ускоци су око Дурмитора, повезани, језички уједињени, са престоницом у Петњици Карацића одакле су Вукови преци. Тамо је завичај мојих књига, али у њима нису локалне речи, у њима су речи српског језика међу којима је доста оних речи које се мало друкчије изговарају и које у тим разликама не мењају своја значења. Зато мислим да Станићев речник није само ускочки, да Вуковићева студија није само о пивљанском и дробњачком говору, да су то безмало иста три говора истог језика. Тако је Милија Станић написао да није користио речи крњојелског говора иако је моја мајка из Ускока, из његовог суседства. Отуда је и мајка мог оца, и мајка моје мајке. Није узимао речи из моје *Клејве Пека Перкова*, а није знао да му је његов сарадник кога помиње доставио речи из те моје књиге. Два села, моје и његово, једно до другог, а два говора. Помало и понегде – да, али у целости – никако, али у главнини – не. То је исти говор.

Ускоци се тако зову јер су тамо стигли усељеници из разних крајева Црне Горе и Херцеговине. Њихов говор је општа чињеница, а не посебна. Истовремено се тако може рећи за говор Пиве и Дробњака, што значи да су Станић и Вуковић, и други с њима и после њих, изучавали исти говор. А није реч о „малом планинском месту”, реч је о пределу са стотинак села. Једно од њих је Крња Јела. Ако би

свако село имало свог писца, дурмиторски предео би имао стотинак говора. То би било много иако је тамо извориште Вукова језика.

Реч није настала у месту где се изговара. Нико неће доказати откуд је која стигла и како је то било. Можда је, не можда но јесте, понека створена у месту где је нађена, али је и она као најпокретнија људска творевина брзо и расељена. Да упростим, да поједноставим. Ако би лексикографи док записују речи од својих информатора бележили не само место бележења, ако би информаторима бележили родослов и по женској и по мушкој линији, с подацима откуд су се доселили, кад је то било, са сличним подацима, могли би да наслуте како речи састављају временске и географске кругове, како су речи само у неким облицима статичне, по правилу у ретким и необичним облицима. Ова дугачка реченица мало мути ствар, али ако би постала правило, штошта би у лексикографским пословима било разбистрено. Овако, док се говори истражују и изучавају најлакшим начинима, ми смо заправо усред нетачних обавештења.

Према томе, у мојим књигама јесу речи које сам говорио, чуо и запамтио у месту рођења, али су исте те речи мени познате из других насеља. Мислим да се свака налази у великом *Речнику САНУ*, при чему мислим на његов објављени део, сигуран да ће тако да буде и у наставку те највеће књиге српског памћења. Речи из мојих књига су у Станићевом речнику и другим таквим издањима, а нико није долазио у Крњу Јелу да их бележи. Ово се не односи на неколико десетина речи, најчешће са словима Е и Х на почетку, што сам их по свом начину смислио да би азбучни романи из Семољске трилогије били с потпуном азбуком од тридесет слова. То сам радио јер је мало речи које почињу са Е, а слово Х се ретко користи, или друкчије изговара (као К или као Г). Новостворене моје речи су таквог облика и сазвучја самогласника са сугласницима да их је тешко од постојећих раздвојити.

У таквим пословима познат је случај Лазе Костића. Он је имао своју ковницу поетских речи. Скерлић га је опомињао, као и други критичари. Често су му се подсмевали. То је била необична појава. Данас доста речи што их је смислио Лаза Костић користимо и у поезији и у разговорима као да су наше од памтивека. Оно што је природно ушло у српски језик у њему природно и живи. Међутим, лакше се прихватају речи што су их смислили незнанци од оних што их смишљају познати људи. Све то иде тајним путевима.

У *Семољ ѓори*, *Семољ земљи* и *Семољ људима*, у 2.706 кратких прича о речима, о микротопонимима (ја кажем: имена малих места) и о надимцима, у толико одредница испод којих је још на хиљаде речи, често, на свакој страници, оживљавао сам изразе

који се ретко користе, који су затурени или заборављени. Зато зловници казују да су то књиге за старију чељад. Да будем нескроман и да подсетим како су Вукови противници писали да он користи језик Бабе Смиљане. А у оба случаја реч је о великом неспоразуму. Људи не знају свој језик, Срби не знају српски језик, од пола милиона речи у свом лексичком корпусу користе или разумеју понеку хиљаду речи, па ко год каже или напише оно што им је непознато за њих је недостижан, досадан, одвише архаичан. Не знају и не виде колико су сиромашни у великом богатству које им је дато у наследство, не виде у језичком огледалу колико су заритани и неспретни.

Знати свој језик је природна обавеза. То је први знак – национални, цивилизацијски, просветни, културни, духовни. Данас има доста Срба који знају више речи из страног језика него из матерњег говора. Недељно у свету нестаје понеки језик. Наш језик није мали, али га неукошћу умањујемо. То понављам често. Своју академску беседу сам томе посветио. Помињем и такву чињеницу, јер је то у симболичном смислу врх каријере сваког редовног члана националне академије, јер се у том тренутку шаље основна животна и стваралачка порука. Али, нисам против туђица које су се примиле у нашем говору, нисам против страних израза за појаве и појмове које нисмо именовали. Знам да се без страних језика не може, да је увек наука имала свој глобални језик. Тако је и сачуван латински којим нико не говори. Раније смо у славистици имали немачки језик за споразумевање у науци. Двадесети век је свет поплавио енглеским речима. Некад су Руси на двору говорили француски. Понекад и Срби тако. Можда ће се нешто променити када Енглеска напусти Европски савез. Да ли ће онда Немци и Французи држати енглески као службени језик? Сумњам.

Када су стигли рачунари, рекли смо да је с ћирилицом готово. А није ништа било осим привременог технолошког препада. Мађари су као национално острво у Европи. Немају сродника. Дошли су издалека. Остали су с нама трајно. А сачували су све своје, језик и остало. То им није сметало да светској науци, уметности, спорту и другим делатностима дају низове великих имена. Понеко каже да су заслужни Јевреји за мађарски успех. Јесу, као што јесу где год живе и било којим језиком да се служе. Они припадају свима, а остају шта јесу. Мађари су способни (могао бих о томе опширно) да од припадника других народа „стварају” добре Мађаре. И то раде мајсторски. Не види се да су други у њима. Слично је с Американцима. Они су настали од авантуриста из целог света и зато су створили моћну државу, али нису створили нацију. Зато је њихова грађевина нагнута иако и даље од других добијају способне младе људе, свакодневно. Тако и од Срба. Али, можда нико

као српски народ није „раздавао” себе. Сви Срби који су променили веру престали су да буду Срби, припали су другим narodima. Неки су од њих настали, неки су узели српски језик и назвали га својим именом. Погрешно је изједначавање вере и нације. Вук је писао о Србима „три закона”, о трoверском народу. Али, зна се шта је било. Наметнуо се мађарски пример, с похвалама, јер умеју да раде за себе. Марија Секељ се звала госпођа која је на мађарски превела поглавља моје прве књиге, написане „крњојелским говором”. Нашла је одговарајући идиом у мађарском и то су Мађари читали и о томе писали с одушевљењем. Нисам се борио да имам више таквих примера и да ми књиге излазе у другим земљама. Знам да читаоци уживају у свом а не у туђем језику. Суштина језика се не може превести и није лако бити светски писац. Толико их се појави, буду читани и популарни па нестану. Као да их није ни било. Из српског језика само је Андрић дуго опстао на другим језицима, пре и после Нобелове награде. Преведен је на педесетак језика, али се на свима не одржава. Превођење је пренос слике и догађаја у други језик. То је неопходно, али то није намера мојих превише скромних књига. Оне хоће да служе језику на коме су написане, да никога ништа не приморавају, да су ту, да чувају што смо кроз времена смислили, што не застарева, чему ћемо се увек враћати. Моје књиге хоће да овдашњи планински предео и људе који су његови уведу у српску књижевност. То је њихово једино склониште, јер су овде, сада, последњи становници. Судбина им је хетитска. Сведочим да се овде рађало, живело, радовало, патило, говорило и умирало, као и било где у свету, али само овде баш овако. То је постало књижевна истина. У таквој истини је нада овог писца и његових списа.

Оваква исповест делује као нешто одвећ заостало, анахроно или архаично, како ко воли да каже, и као што су казивали, мрзовољно, ничим изазвани, чак ни читањем мојих књига. Гледају их напремасе и знају шта је у њима. Не отварају их а знају какве су. Суде им због места рођења њиховог писца.

Искаљују бес због „црногорске издаје” или због „великосрпства” истог човека. Видели су да имам црвену кошуљу и написали да је шивена од новоцрногорске заставе. Написали су да је и Хитлер дошао из мале Аустрије у Немачку, па чак и то издалека повезали са мном. У садашњој Црној Гори сам српски националиста. Због мене су донели уредбу о националним признањима, односно уписали члан тог правила. Кад све саставим, чудим се како сам „састављен”. Јавно сам линчован. Извођачи су имали благослов. Нашли су да сам уписан негде као Црногорац. То сам и био док су Црногорци били Срби, а кад су Црногорци рекли да нису Срби,

постао сам још више Србин. И не жалим се. Није ми лоше, иако понегде зазиру и сада од мене, прећуткују шта сам урадио и шта радим. Као да сам *човек ни тамо ни овамо*. То најбоље показују они што руже моје књиге, и онамо и овамо.

Тако вређају велики број критичара и читалаца који моје књиге доживљавају као традицију која је сачувана на модеран начин. Мислим чак да су семољски романи завршетак савременог пост-модернистичког подухвата у српској књижевности. Ко зна? Можда су и почетак нечега. Није моја обавеза да то тумачим. Намерно нисам томе вичан, али и невичан има право да каже шта мисли. Не мора му се веровати.

Знам да сам у својим речничким романима (о којима су пакосно рекли да је то „семолизација” српске литературе) користио десетине модела приповедања, помешаних у жанровском смислу, све у малом, у наговештајима тако, не вештачким и подражавајућим поступцима. О томе је доста писано у књигама, зборницима, огледима, студијама, приказима и освртима, али још није темељно прочитано. Највише је учинио Драган Копривица. И написао три прећутане књиге о семољским романима. Именик писаца радова о њима је дуг, а библиографски попис таквих радова још дужи. Ово помињем као захвалност а не као самохвалу. Да сам такав не бих посветио део одговора непријатељима. Међутим, морао сам пошто они, вероватно, такве задатке обављају по диктату, нечијем, не знам чијем, али сам сигуран да само људи који служе другима, који су одједи туђих намера и прохтева, циљано нападају људе који им нису ништа скривили осим, ето, што говоре, пишу и раде за општу корист, годинама. Није ми то јасно и зато о њима говорим нејасно.

Идем својим путем. Захвалан сам свима који ми помажу. Има их доста. Њихов сам дужник. Не бих био где сам да није њих. Не марим за оне који ме ометају, као камичак у ципели. Важно ми је да су скрајнути, да су „извађени”, да гледам преко њих, да о њима не мислим док радим оно што сам одабрао да радим.

У савремену књижевну критику (и другде) усељени су рурално и урбано. У свакој речи видим слово У као глас чуђења, удвојен и узалудан. Први израз је погрдан, означава нешто припросто, некадашње, с разлогом остављено. Други израз је и „нобл и кек”, како би рекао песник, означава нешто отмено, пронађено, пуно снаге и живота. Тако они тумаче рурално и урбано. Нисам с њима у том приступу. Они су друкчији од мене. Признајем обоје. Како би друкчије и могло да буде? У томе нема спора. Сваки човек има разлог да казује оно што му је блиско. То је основно право. Ако је неко рођен и одрастао у селу, ако хоће, једнако као и онај што је

рођен у граду, да говори и пише о људима који су тамо живели или још тамо живе, о њиховим судбинама, радостима и патњама, о рату и миру, о свему из тог дуговеког људског мајдана, ако то чини тако што користи говор тих људи да би све постало сједињено на подесан начин, ако, дакле, писац тако ради, он не може да буде крив што је порастао и упамтио где је то било, али он може да буде крив ако о томе пише глупе књиге, јер књигу као вредност не одређује тема него начин на који је тема обрађена.

Мој рођак, драг и духовит, дошао је једном с неке свадбе, припит, што није био његов обичај, и саопштио ми велико своје откриће:

Данас сам видео да су сви људи пореклом са села!

Тако и јесте, јер ми смо тек недавно добили градове, пуне становника који никад нису живели у граду. Ту се наше рурално одједном претворило у урбано и постало извртута стварност, извртута рукавица. Онда су руралци умислили да су нагло постали урбанци и заједно са таквим претходницима створили велики метеж и бућкуриш какав нисмо могли ни да замислимо. Они који су из села стигли у град напуњени су комплексима, а они што су истим путем раније постали грађани гледају их као нижу класу. Зато су наши градови збирке сеоских насеља. Зато је наше урбано заправо рурално, а стид га је да то призна и јавно каже.

У ранијим пописима становништва само у Београду било је више од стотине хиљада неписмених. Колико их је у мањим градовима? Колико их је што мисле да су писмени ако умеју да се потпишу и своје име прочитају мрдајући уснама? То није писменост, јер је, да још једном кажем, писмен човек онај који уме да мисли и уме да своју мисао напише тако да је и другима јасна. Притом је важно, за мене најважније, колико речи ко зна, како их распоређује и на колико начина исто може да каже.

И да не дужим. Није никакав подвиг што је уместо прикривених страсти, лукавости и неукости, сеоске, у српску књижевност ушла дрога, секс, туча и свака жестина, и то у свом елементарном облику, што болећива реч и плакање на туђим раменима постају основна садржина најтиражнијих књига. Читање није масовна појава ако је говор о читању са вишим смислом. Читање је тежак посао. То није забава као напијање у бирцузу.

Намерно сам све збркао (понешто и поновио!) да бих показао у каквом кошмару је садашња књижевност. Зато је свака подела на руралну и урбану литературу бесмислена и неодржива. То је исто ако је кичасто и просто, а то је узвишено ако је казано на књижевни начин вишег реда и домета. Ни оно мало читалаца што их

имамо, ни оно мало критичара што је остало, заједно тумарајући између руралног и урбаног, не виде да је проблем у њима самима исто као и у књижевности и у животу. Тешко се снаћи у толикој збрци и мешавини. „Вријеме је најбоље решето.” Ако га буде! Ако и то не прекратимо.

Нисам рекао свој песимизам. Нисам песимиста. Само сам отишао за реченицом. Она уме да заведе човека и да га изненади где се нашао. Можда је прва чаровитост писања баш у томе. А никад не знамо шта ћемо да напишемо и где ће то да буде. Овако сам дао увод одговору на питање како сам написао семољске књиге. Било би најтачније да кажем да то уопште не знам и не разумем, да је вероватно њихова грађа дуго припремана и слагана без моје свесне намере и онда се отворила, просула, прешла у други облик, у велику грађевину какву нигде нисам видео. Не могу, види се и то, да кажем суштину, јер када бисмо знали где је суштина писања, од чега настаје, како се обликује, све би се срушило. Оно што је свима доступно не може да буде изузетно. Оно је тада обично као и све што имају сви. Дар писца је велика тајна која се одаје тек када она то хоће.

Примером то може да буде бар мало објашњено овако. Био сам у Копенхагену, сам, у хотелској соби, „далеко од себе”, у ноћи без сна као и што бива кад променимо конак. И десило се као што се дешава, увек. Што смо даље од својих више мислимо о њима. Бивају нам друкчији и лепши. Што смо више у одмаклијим годинама више нам долазе прва сећања. Бивају друкчија и лепша. Слушао сам како људи под старост детаљно причају о свом детињству. Покушавају да се подмладе. Знају да то не може да се оствари, зато и тугују са годинама све више, али не одустају. Нисам сигуран да то чине свесно. Биће да их нагони инстинкт и туга за почетком који се много одаљио. Сваки човек би да састави још који круг.

И слушао сам, у емисијама, како наши иселјеници који су отишли давно и далеко говоре конзервираним речима. Личе на ископине, на археолошке проналаске. Ни даљина ни време нису уништили њихову матерњу реч, јер су они кроз даљину и време све више хтели да сачувају оно што су рођењем добили и што се зове матерња реч. Можда је из тог искуства, својим путем и начином, у копенхагенској ноћи, на самку, у непознатом, дошла семољска реч. Не једна, но једна по једна, азбуком, од слова А па даље. Ту сам, и тада, написао прве приче о речима.

Нисам ни помишљао да ће то бити обилата књига и да ће после неколико година порасти моја гора речи, велика, густа, олистала у великим књигама. Копенхагенске белешке су биле као и сваки почетак – мале, несређене, покушајне, недорађене, нејасне.

Али, пресрело ме у њима нешто непознато, ново и друкчије. Наслутио сам да је преда мном велико гнездо са птићима од речи. Нисам, наравно, знао колико их има и да ли ће свако успети да полети, али сам цео дан остао међу њима. Писао сам, овако, слободно, како се шта појављује и „прешао” неколико првих слова из азбуке. Речи су долазиле саме, дозивале су се и окупљале у лепе групице. Почео сам да их распоређујем тако што сам свакој давао њен листић. Као да хоћу да се играм и да у игри не будем поражен. Ако ми се нека именица није одмах отворила, остављао сам је онако осамљену, немоћнију од мене. А биће да је било обрнуто. Свих седам копенхагенских дана радио сам једно те једно. Тако сам у Москви, у Хотелу „Космос”, док је трајао тројни неуспели пуч против Горбачова, започео књигу о тамоњима, јер сам предосетио шта ће се десити у мојој земљи. А десило се чудо. Избио је рат. Почео сам да именујем људе који га воде. Сви су – тамоони. После сам објавио *Далеко било*, „мозаички роман у 446 урокљивих слика”. „Магијске обрасце” у тим књигама фино је тумачио Ново Вуковић.

Касније сам све копенхагенско преправио, дорадио, новим описаним речима испод свих тридесет слова азбуке навелико проширио. Имао сам прилика, и то доста, да о томе говорим у последњих двадесетак година. Почетак је у обимној књизи о *Семољ ѓори*, о „азбучном роману у 878 прича о ријечима”. Књигу су приредили Милош Јевтић и Радован Поповић. На почетку су саопштења из Плужина, са манифестације „Пјесничка ријеч на извору Пиве”.

Тамо сам, пре поменутог симпозијума, када је први семољски роман био завршен, увече, у летњој свежини, у прилазу манастиру Пива, на његовом новом месту, где је пресељаван једанаест година, камен по камен, фреску по фреску, споро и умешно, с посебном бригом људи различитих струка, понајвише историчарке уметности Анике Сковран, код које је, лети, дошао њен супруг Душан Сковран, изашао на високо брдо, погледао пивски кањон последњи пут, а познати оркестар у Београду је добио његово име, тамо сам, на улазу у нову порту, свом пријатељу и драгоценом човеку Нову Вуковићу рекао да сам написао књигу под насловом Семољ. Вуковић је тамо, под Семољем, у Сомини, у луговима око мале реке, летовао у ујчевини своје супруге. Хтео сам да га обрадујем како сам име четинарске и букове горе преселио у књигу. Нисам описивао књигу, а Ново Вуковић ми је рекао да нико неће разумети наслов, да је Семољ непозната реч. То сам пренео песнику Гојку Јањушевићу, који је волео да чита рукописе, да их улепшава, а нарочито да им даје имена. Он ми је предложио да књига носи наслов *Семољ ѓора*. Веровао је у њу. Неколико дана пред смрт дошао је код мене, у стан, да одгледа снимак београдске промоције:

пун амфитеатар Народне библиотеке, неколико говорника, гужва у редовима за потпис. Само је кажипрстом леве руке подигао наочари са дебелим стаклима и казао: „Ето, десило се!” Није дочекао да прати раст успеха књиге којој је додао другу реч у наслову.

Иначе, када сам средио рукопис, обиман, на неколико стотина страна, рекао сам Јовану Делићу, професору, критичару и пријатељу (каснијем) семољских књига, да пита Милисава Савића, главног уредника београдске „Просвете”, хоће ли да му предам рукопис. Делић ми је донео лошу вест. Савића (који је са мноштем студирао, носио моје руком писане текстове, прекуцавао их и штампао у *Студенту*, па, ето, заборавио и то и много чега још), њега, дакле, рекао ми је Делић, „то не интересује”. Чедомир Мирковић је био директор „Просвете”, мени познат од студија, али сам замолио песника Селимира Радуловића да му преда рукопис. Тако је и било. После петнаестак дана, можда мало више, Мирковић ми је послао своју рецензију, текст за корице књиге која ће да изађе у Едицији „Савремена српска проза”.

Оно што је на првом издању *Семољ ѓоре* штампано на корицама и што је написао Чедомир Мирковић била је прва похвала и прва тачна дијагноза. Тамо је у малом запису речено доста, готово све. Тако је живот семољске прве књиге почео. Књига је добила пет важних награда, била у најужем избору за Нинову награду и за друга признања, добила снопове приказа, одмах и друго издање у „Народној књизи”, под уредничком руком Радивоја Микића, а ја сам у доста интервјуа објашњавао шта сам урадио.

Све то, пивски симпозијум, приказе, интервјуе, беседе на уручивањима награда, календар књижевних вечери и друге одјеке скупили су и у *Књизи о „Семољ ѓори” Мира Вуксановића* објавили Поповић и Јевтић, доајени међу београдским новинарима и публицистима. Непотребно је да детаљишем шта је све тамо на осмишљен начин распоређено.

Док је *Семољ ѓори* расла књижевна кота, у „Просвети” је дошло до промене. Чедомир Мирковић је смењен. Дали су му да седи у соби са Вуком Крњевићем, дугогодишњим уредником часописа *Књижевност* који је померао свој одлазак у пензију. Пола у шали пола у збиљи питао је Чеду Мирковића:

С ким би сад седео да си ме пензионисао?

Ту је седео Чедомир Мирковић и док је у суседној просторији трајала свечаност: уручивање годишњих награда „Просвете”. Награде је уручивао Милисав Савић, в. д. директор, а ја сам за *Семољ ѓору* добио награду за прозу. Припита новинарка, иначе оштра на језику

и кад је трезна, пред свима је питала: „Што се китиш туђим пер-
јем, Савићу?“, јер је награђене књиге и одабрао и уредио смењени
Мирковић. То је оно гундулићевско „коло среће уколи“ и тако
редом. Нема срдитости у оваквом извештају, али има истине која
се не помера. Служити њој значи много више од обзира којима смо
склони.

Сад да наставим као што сам наставио да пишем романе о ре-
чима. Први део *Семољ земље*, „азбучног романа о 909 планинских
назива“ остао је у рукопису. То су биле приче које сам изоставио
из *Семољ ђоре*. Нисам мислио да нису добре, али ми се нису укла-
пале у целину. А можда сам у њима препознао грађу за следећу
књигу. Не знам. Нити је то било важно онда, нити је важно сада.
Међутим, када се слегла прва семољска прашина, а да бих побегао
од манирског писања и да бих се одморио, објавио сам мали роман
у 33 реченице. То је *Точило*, названо по осутом камењу које сам
гледао одмалена, које ме је посебно изазивало док сам га виђао на
Градиштима, на Сињавини, и са доње стране, у Морачи, а најлепше
се осипа на чувеном дурмиторском Пруташу. Уметник напушта
приморски град да у точилу подигне свој камени град и да у сте-
нама упише, да уклеше!, своју омиљену књигу коју је знао напамет.
Свако поглавље о томе чинила је само једна реченица, дуга,
валовита, мало заморна, али неопходна као вежба за испитивање
издржљивости текста, за искушавање синтаксе, а понајвише да се
одмакнем од завичајних тема. Тај „каме(р)ни роман“ није био по-
себно запажен иако је добио Награду „Светозар Ђоровић“. Нисам
ни очекивао нешто нарочито, јер и самог себе затекнем да читам
Точило кад не могу да заспим. У свакој шали има пола истине.

Док сам писао *Точило*, и док сам састављао *Кућни круж*, још
једно романче (незапажено, сиротно), брзо, уживајући у виткостима
штива, нисам остављао семољске речи. И сада сам узбуђен чим
помислим како се загубе мала имена, смишљена да се помоћу њих
људи оријентишу у планини, како нестану кад се људи одселе.
Наше планине нису насељене као некад. Већина их је задивљала,
покривена чудним травама каквих раније нисмо имали. То је био
праг на улазним вратима у *Семољ земљу*. Када се све сабере, ту
књигу сам писао око пет година. Толико је прошло између ње и
њене претходнице. Јесте, *Земља* је добила Нинову, Мешину и Ла-
зину награду, али су та признања била припремљена. Главни по-
сао је обавила *Семољ ђора*. Рекох већ да је та књига била у најужем
избору за Нинову награду. Док „преоравају“ семољску земљу, то
никад не помињу. Квари им посао. *Гору* су својим гласовима по-
држали Светозар Кољевић, касније мој стални заштитник, Ђорђије
Вуковић и Бошко Ивков.

Био сам у свечаној сали Матице српске. Говорио сам за телевизијску емисију о Светом Сави. Чим сам дошао у свој кабинет, назвали су из *НИН*-а уредник Слободан Рељић и председник жирија Петар Пијановић, који је сутрадан говорио о *Семољ земљи* на уручењу награде у Узун Мирковој улици, у клубу на спрату. Честитали су ми награду, одмах после одлуке, осим Рељића и Пијановића, Иван Негришорац и Александар Јерков, сви телефоном, лепоречиво. Био сам весео и задовољан, али и врло смирен. Одмах сам помислио какве ме обавезе чекају, шта све морам да поднесем, јер су велика признања и велики терет истовремено. Тог тренутка су дошли двојица из Белог Манастира. Тражили су да им поклонимо књиге. Рекао сам да разговарају с мојим сарадницима. Нису пристајали, јер хоће само са мном. Били су упорни као киша која је надоласила у таласима. Требало је да урадим што није нико од Нинових добитника. Бар мислим да је тако. Дао сам сијасет изјава и интервјуа, урадио велики интервју за *НИН*, што је трајало до после поноћи. Можда ми је од свега било теже фотографисање за насловну страну листа. Два фотографа су ме намештала и нишанила, као нико; њих је занимало оно што ми није било важно. Морао сам исте ноћи да напишем и добитничку беседу, јер је следећег дана било свечано уручење. Не знам зашто сам био толико с мало времена притеран, али сам то добро издржао.

Мој издавач Јагош Ђуретић понашао се на занимљив начин. Код њега, у „Филипу Вишњићу”, у Библиотеци „Албатрос”, коју је тада уређивао Михајло Пантић и написао језгровит и тачан осврт, објављена је *Семољ земља*. Ђуретић је чувао део тиража за откуп, министарски, за библиотеке, тако да књиге с Ниновом наградом није било у продаји више од пола месеца. Тек онда су изашла следећа издања. У то време *Полиџика* је штампала књиге за киоске. Мој издавач је с њима уговорио (и мене наговорио да пристанем) да *Земља* иде у 10.000 примерака, у два дела, и да се продаје с новинама. Уговор је мени обећавао добар приход, али то није био добар издавачки подухват. Тек касније су најпре Милан Тасић и касније Радомир Уљаревић обновили издања сва три семољска романа, у свечаној опреми оба пута.

Број три је важан у нашој свести. Има обичајну и верску традицију. Није случајно речено да трећи пут Бог помаже. Питали су ме шта је следеће, предлагали су ми да у наслову буде вода, небо, љубав и још нешто, али ме то није привлачило. Осећао сам да постоји неспоразум. Било је коментара да у азбучним романима нема људских судбина, да су то филолошке књиге и тим редом. Узалудно сам понављао у изјавама да су за мене реч и човек исто, да семољски романи имају више слојева, да их треба одгртати, да немам

времена да пишем књиге за једно читање, да су моје књиге за вишеструку употребу, да ће им се људи враћати све док их буде занимао властити духовни родослов, да волим, у пословима што их обављам, укључив и писање, разуме се, да спајам традицију и модерно, да мислим да је то највећи домет који човек хоће у уметности да досегне.

Поредили су моје књиге с Павићевим *Хазарским речником*, што је доказ да није реч о пажљивом читању. Говорили су да су семољске књиге потомци Вуковог *Српског рјечника*, што доиста на природан начин јесу, јер су из истог предела, из вуковског језика, и то дубоко у њему. Било је и других поређења (Славко Гордић) – са Доситејевим и ранијим текстовима. Све је то објављено. А нико није пре песника и издавача Уљаревића поменуо Андрићев *Вечити календар мајтерњег језика*. То је онај додатак *Знаковима поред ђуша* где, у малом предговору, Иво Андрић каже да ће да опише десетине и стотине речи, а потом тако и започео, касно, с највише записа из 1973, на две године пре смрти. А није било тешко повезати моја честа сведочења да поред узглавнице увек имам прво издање *Знакова*, да их свакодневно узимам, као лекове пред спавање, да тако одржавам кондицију у писању, јер се то најбоље ради читањем најбољих писаца. Као „награду” Уљаревићу саставио сам књигу са Андрићевим записима о речима и та је књига прошле (2018) године објављена. Наслов је Андрићев – *Вечити календар мајтерњег језика*, који је био непосредни подстицај да пишем књиге о речима и да те књиге назовем азбучним романима, што је без поговарања примљено. И сада мислим да нико у српској књижевности пре тога није писао романе о речима. Књиге – да, романе – не.

И да се окренем трећој књизи. Било је логично да после *Горе* и *Земље* дођу људи „да населе и гору и земљу”. И ту сам имао нешто „залиха”. У ратно време објавио сам у црним корицама књигу *Тамоони* – поеме и коментаре. Поеме су одвише „прављене”, пренасељене тешко разумљивим именицама, удруженим са исто тако необичним другим врстама речи. Најпре ми је Гојко Јањушевић предложио да уз поеме напишем двадесетак „објашњења” мало познатих речи и да то удружим са стиховима. Написао сам стотину таквих прича. То је било 1992, осам година пре изласка *Семољ горе*, коју сам, заправо, тада започео да пишем, а да то нисам знао, нисам сасвим знао. Онда је о *Тамоњима* (а реч је о особама за које желимо да су што даље, као што и стоји у наслову мог романа о уроцима *Далеко било*), у *Лейојису*, Јован Делић објавио опширан приказ. Сву пажњу је усмерио на приче о речима. Те приче, из књиге *Тамоони*, „преселио” сам у азбучник *Семољ људи*, у „азбучни роман у 919 прича о надимцима”. Имао сам полаз у својој

мисли да само понеко личи на своје име а да сви личе на свој надимак. За стото коло Српске књижевне задруге написао сам трећу семољску књигу и *Људи* су објављени 2008. године. Први читалац и уредник био је Марко Недић. У распону од шеснаест година настала је Семољска трилогија, а можда сам је писао од оног часа кад сам добио признање за причу „Син” 1975. И може бити да те књиге увек дописујем, али на друкчији начин, јер сваки писац има припремне, средишне и споредне књиге. Имам их и ја. Једино не могу да кажем колико ће их укупно да буде. То не знам.

Вероватно би оволико прилично оглоданих података било довољно као одговор на опширно питање о опширним књигама, али увек има нешто још, мање или више важно, јер да није склоности према додацима вероватно да обимних књига не бисмо ни имали. Можда сада, у времену скраћеница, у свему и свуда, у свим начинима комуникације, у брзим брзинама да се што пре каже све, у прескакањима лирских описивања и отегнутих приповедања, у тражењу неприродних пречица да стигнемо и узимамо први, пре других, можда у таквим околностима заправо гледамо смрт дебелих књига, великих романа као што су *Рај и мир*, *Јадници* и многи још, да ће само аматерске исповести и породичне хронике бити дозлабога дуге и у тврдим корицама штампане. Оваква напомена не тражи наставак – разрешење је близу.

А хтео сам да кажем нешто важно, на више начина важно, о семољским романима о речима. Први и други су написани ијекавски, а трећи екавски, а чине целину. То у себи има неколико значења и порука. Ни за мене свака од њих није битна, а камоли коме другоме, ако тог другог уопште има пред оваквим страницама. Очигледно, бојазан је иста и стална, долази сама и опомиње. Међутим, увек је тако било – неизвесно и стешњено, али вреди, има пун разлог и више од тога писање макар за једног читаоца, некад и негде, у његовој самоћи и радозналости. Ако му, таквом, било шта скрајне и делић осаме и испуни бар мало радозналости, и ако се то може постићи овако, писање има смисла.

Често помишљам како су из места толико малог да му је име стало у два слова стигли одлични српски филозофи, а то је Уб, и то су Петронијевић, Кнежевић и други, како су тамо, ко зна кад и ко зна где, нашли књигу која им је отворила мисао, открила њихову склоност што би остала затрпана да тог сусрета није било. Сличних примера и појава има одсвакуд. Зато, можда, треба да кажем, опет, да је велика предност српског језика што има два наречја, екавско и ијекавско, јер се тако може различитим путем ући у мисао. Предност имају и сви који пишу ако то могу да раде на оба начина. Задовољан сам што се у њих убрајам и што сам и овде,

у оваквим казивањима, посведочио, да ми је једнако угодно док пишем река или ријека, реч или ријеч.

Лингвисти од угледа су давно рекли да неки језик познајемо тек онда ако смо савладали његове дијалекте. Данас сам читао велики *Речник САНУ* и *Ускочки речник*, напореда, под словом Г, негде на средини тог слова, и тамо су ми се слагале слике у значењима, извађене из сећања или заборава да сам опет себи рекао да у данима који долазе не пишем ни о чему осим о речима, да су семољски романи мали део онога што сам себи дужан. Знам да је ризично враћање на пређени пут, да на сваком стопнику чека прилика за понављање, за казивање истог или малко друкчијег, да то није лако избећи, да би требало да ишчитам, пажљиво и с памћењем, све из семољских књига, па тек онда да досипам оно што је остало. С пажњом и с памћењем никад није лако, нарочито у одмаклим годинама.

Ево, одмакао сам се и од започетог објашњавања, а не ли од нечег даљег. А хтео па се смео да кажем и ово: ако би некад и неко кренуо да Семољску трилогију сврстава у књижевност која се заснива на малим разликама – с којима и јесте најтеже! – не би могао да пренесе и трећу књигу у завичајну литературу, јер је екавска а опет сва отуд. Да скратим – књиге припадају српској књижевности јер су написане српским језиком. Надимци му нису потребни ни када је реч о роману о надимцима. Осим тога, мењање дијалеката или њихово мешање појачава занимљивост, отвара речи на више начина, показује колико је лепше када се исто не говори на исти начин, како је више могућности увек боље од једне могућности. Могао бих да идем од речи до речи у 2.706 наслова, где се само један наслов јавља три пута а остали само једном, да свако казивање о њима образложим, не да објасним, то је сувишно, књижевност не објашњава, она наговештава, побуђује, покреће, не држи на оку целину него само понешто од целине, зато бих, кажем, могао да детаљно образлажем сваки свој литерарни семољски поступак, али би то било веће од икаквог семоља, па је најбоље да овде станем.

(Делови рукописа *Разговор с Немањом*)

Крња Јела, лето 2019.